

BUGUT YAZITI VE ANIT MEZAR KÜLLİYESİ ÜZERİNE

Cengiz ALYILMAZ*

ÖZET

Moğolistan Halk Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan eski Türk bengü taşlarından biri de Bugut yazıtıdır. Adını Arhangay Aymag'ın Bayn Tsagaan Gol (Kutsal Beyaz Göl) bölgesindeki Bugut dağından alan yazıt, bu dağın yaklaşık 10 km doğusundaki geniş ovaya inşa edilmiş I. Köktürk Kağanlığı dönemine ait anıt mezar külliyesindeki Türk kültür ve medeniyet eserlerinden biridir. Tarihî olayların anlatıldığı biyografik ve didaktik bir eser olma özelliğini taşıyan Bugut yazıtı, hem içerik hem de şekil açısından sonraki yıllarda vücuda getirilen Türk bengü taşlarına da örnek teşkil etmiştir. Bugut yazıtı ve bu yazıtı ait kaplumbağa kaide, bugün Çeçerleg Müzesi'nin bahçesindeki açık alanda sergilenmektedir.

ANAHTAR KELİMELELER

I. Köktürk Kağanlığı, Bugut anıt mezar külliyesi, Bugut yazıtı, Kurttan süt emen çocuk tasviri, Soğutça ve Sanskritçe yazıtlar.

ABOUT THE BUGUT MEMORIAL AND THE COMPLEX OF MAUSOLEUM

ABSTRACT

The Bugut inscription is one of the old Turkic inscriptions found in Mongolia. It derives its name from the Bugut Mountain located in the Bayn Tsagaan Gol (The Sacred White Lake) region within the Arhangay Aymag and is one of the Turkic cultural and civic monuments among others in the mausoleum complex which dates back to the First Köktürk Kaganate and constructed on the valley 10 km away from the Bugut Mountain in the East. This Bugut Inscription is a didactic text and a narrator of the historical events. With these features it also set the example for the later Turkic inscriptions. The Bugut inscription and its turtle-like base are exhibited in the garden of Çeçerleg museum.

KEY WORDS

Köktürk Kaganate I., Bugut Monumental Grave Complex, Bugut Inscription, Depiction of a child suckling a she-wolf, Sogdian and Sanskrit Inscriptions

---

* Yard. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

Moğolistan Halk Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan eski Türk bengü taşlarından biri de Bugut yazıtıdır. Adını Arhangay Aymag'ın Bayn Tsagaan Gol (Kutsal Beyaz Göl) bölgesinde ki Bugut¹ dağından alan yazıt, bu dağın yaklaşık 10 km doğusundaki geniş ovaya (1613 m, 47 T 0670833, UTM 5298849) inşa edilmiş I. Köktürk Kağanlığı dönemine ait anıt mezar külliyesindeki Türk kültür ve medeniyet eserlerinden biridir.

Yeri, 1956 yılında Moğol bilim adamı Ts. DORJSÜREN tarafından tespit edilen yazıt üzerinde sonraki yıllarda birçok bilim adamı araştırma, inceleme, değerlendirme ve tanıtma yazıları yayımlamıştır². Konuyla ilgili olarak yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda yazıtın I. Köktürk Kağanlığı dönemine (582) ait olduğu ve üç yüzünün Soğd harfleriyle yazılmış Soğdça bir metni; bir yüzünün ise, Brâhmî harfleriyle

1 **Bugut** kelimesi, " **buku** / **bugu** (geyik)" kavram işareti ile /+t/ çokluk ekinin kaynaşmasından oluşmakta ve "geyikler" anlamına gelmektedir. Bugut anıt mezar külliyesinin yaklaşık 10 km batısında bulunan dağlarda hem geçmişte hem de bugün geyiklerin yaşıyor olması ve geyiğin tarihin hemen her döneminde Türk boyları arasında "ana", "bolluk", "bereket", "servet", "devlet", "ebediyet" ve "mutluluk" sembolü olarak kabul edilip kutsal sayılması, bu dağlara (dolayısıyla da yazıtta) "**Bugut**" adının verilmesine vesile olmuştur. **Bugu(t)** kelimesinin ayrıca Tuul (Tola) ırmağının kuzeyinde yaşayan bir Türk boyunun adı olarak kullanıldığı da bilinmektedir. **Bugu**'nun / **geyik**'in Türk yaşayış ve inanışındaki yeri ile **Bugu(t)** boyu hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: ALYILMAZ, Semra, Eğitimci Şair Valeh Hacıların Şiirleri (Giriş-İnceleme-Metin), Erzurum, 2002, 115-136; ÇAĞATAY, Türk Halk Edebiyatında Geyiğe Dair Bazı Motiler, TDAY Belleten 1956, Ankara, 1988, s. 153-177; ÇORUHLU, Yaşar, Türk Sanatında Görülen Geyik Figürlerinin Sembolizmi, Toplumsal Tarih, S. 18, İstanbul, 1995, s. 33-42; TAŞAĞIL, Ahmet, Gök-Türkler, Ankara, 1995; C. II, Ankara, 1999, s. 41-42; SÖYLEMEZ, Orhan, Cengiz AYTMATOV Hayatı ve Eserleri Üzerine İncelemeler, Ankara, 2002. s. 84-89; TAŞAĞIL, Ahmet, İslam Öncesi Devrede Orta Asya'da Yaşayan Türk Boyları, Türkler Ansiklopedisi, C. II, Ankara, 2002, s. 323-367.

2 G. MENES, RINCHEN, S. G. KLYAŞTORNIY - V. A. LİVŞİTS, Masao MORI, Louis BAZIN, Jean Paul ROUX, Saadet ÇAĞATAY- Semih TEZCAN, Emine GÜRSOY-NASKALİ, V. Ye. VOYTOV, Takao MORIYASU - Toshio HAYASHI, Yutaka YOSHIDA, Takashi OSAWA, Talat TEKİN, Sema BARUTÇU-ÖZÖNDER, Osman Fikri SERTKAYA - Cengiz ALYILMAZ - Tsendiyn BATTULGA... vd. bilim adamlarının Bugut yazıtı hakkında yaptıkları tanıtma, inceleme ve değerlendirme yazılarının künyelerine "Bibliyografya"da yer verilmiştir.

yazılmış Sanskritçe bir metni içerdiği anlaşılmıştır. Söz konusu metinlerin esasını "Türk /Bilge/ Kaganı Nivar'ın Mahan Tigin'in ölümü üzerine bir bengü taşın dikilmesini buyurması", "Mahan Tigin ve Muhan Kağan'ın ortak hükümdarlıkları", "Mahan Tigin'in tahta çıkışı", "Mahan Tigin ile Tatpar Kağan'ın (Taspar Kağan'ın)³ ortak hükümdarlıkları"... gibi 572-580 yılları arasında gerçekleşen olaylar teşkil etmektedir. Anılan bu tarihî olaylarla birlikte, yazıtta Türk devletinin sosyal yapısı ve işleyişi (kağan ve sülalesi, şadapıtlar, tarkanlar, kurkapınlar, sengünler, tudunlar, atlılar ve halk); Türk milletinin yaşayış ve inanışı, değer yargıları, başka millet ve topluluklarla ilişkileri, hoşgörüsü hakkında da son derece kıymetli bilgiler dikkatlere sunulur. Bu bilgiler içinde "kendilerini Tanrı'nın yer yüzündeki temsilcisi" ve "dünyanın kurtarıcısı" olarak gören Türk kağanlarının Tanrılar'a, atalarına, atalarının ruhlarına olan bağlılıklarını ve onlara duydukları sonsuz güveni ifade etmiş olmaları son derece ilgi çekicidir⁴.

Tarihî olayların anlatıldığı biyografik ve didaktik bir eser olma özelliğini taşıyan Bugut yazıtı, hem içerik hem de şekil açısından sonraki yıllarda vücuda getirilen Türk bengü taşlarına da örnek teşkil etmiştir.

---

³ Bugut yazıtıyla ilgili 1997 yılına kadar yapılan çalışmalarda "Taspar" şeklinde okunan kelimenin Japon bilim adamı Prof. Yutaka YOSHIDA'nın epigrafik belgeleri sonucunda "Tatpar" olduğu anlaşılmıştır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk.: YOSHIDA, Yutaka - MORIYASU, Takao, Bugut Inscription, Provisional Report of Researches On Historical Sites and Inscriptions in Mongolia from 1996 to 1998, Tokyo, 1999, s. 122-124; OSAWA, Takashi, Moğolistan'daki Eski Türk Anıt ve Yazıtlarının 1996-1998 Yılları Arasındaki Yeni İnceleme Sonuçları (Japon-Moğol Ortak Çalışmasının Ön Raporu Olarak), TDAY Belleten 2000, Ankara, 2001, s. 277-286.

⁴ Bugut yazıtının metni ve çevirisi için bk.: ÇAĞATAY, Saadet - TEZCAN, Semih, Tanıtmalar: Köktürk Tarihinin Çok Önemli Bir Belgesi Soğtça Bugut Yazıtı, Belleten 1975-1976, Ankara, 1976, s. 245- 252.; KLYAŞTORNIY, Sergey G. - LİVŞİTS Viladimir A., Buguttaki Soğtça Kitabeye Yeni bir Bakış, TDAY Belleten 1987, Ankara, 1992, s. 201- 241, Çev. Emine GÜR SOY-NASKALİ (Emine GÜR SOY-NASKALİ, makalenin "Sunuş" kısmında Bugut yazıtıyla ilgili bazı çalışmaların künyelerine yer vermiştir); YOSHIDA, Yutaka - MORIYASU, Takao, Bugut Inscription, Provisional Report of Researches On Historical Sites and Inscriptions in Mongolia from 1996 to 1998, Tokyo, 1999, s. 122-124.

Üzerine oturtulduğu kaplumbağa kaidesi ile birlikte 245 cm yüksekliğinde olan yazıtın tepeliğinin ön yüzünde (bugün sağ tarafı parçalanmış durumda) "kurttan süt emen çocuk tasviri"ne yer verilmiştir (bk: fotoğraf 1,2). Yazıtın, "kaplumbağa" şeklinde bir kaide üzerine oturtulmuş olması, Köl Tigin, Bilge Kağan, Taryat, Tes, Şine Us yazıtları başta olmak üzere birçok bengü taşın kaplumbağa kaide üzerine yerleştirilmesine; kurttan süt emen çocuk tasvirinin de (farklı şekilde de olsa) Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarının tepeliklerinde de yer almasına esas teşkil etmiştir. Bugut yazıtında sonraki dönemlerde dikilmiş olan yazıtların aksine herhangi bir damga (kağan damgası, boy damgası...) bulunmamaktadır.

"Aşına(s)" boyundan gelen Türk kağanlarının yadigârı olan Bugut yazıtı, Moğol bilim adamı Ts. DORJSÜREN tarafından 1956 yılında (toprak altından çıkarılan kaplumbağa kaidesi ile birlikte) ait olduğu mezar külliyesinden alınıp, Arhangay Aymag'ın şehir merkezi Çeçerleg'deki müzenin bahçesine (1718 m, 47 T 0684757, UTM 5261487) konulmasından sonra, yazıtın hem şekli hem de metni üzerinde birçok araştırma ve inceleme yapılır. Ancak yazıtın Çeçerleg'deki müzenin bahçesine taşınmasından sonra Bugut anıt mezar külliyesi (40X50 m) ve bu külliye'deki Türk kültür ve medeniyet eserleri âdeta ikinci plânda kalır. Ts. DORJSÜREN'den sonra Bugut anıt mezar külliyesinde farklı bilim adamları ve bilim heyetleri (S. G. KLYAŞTORNIY, V. A. LİVŞİTS, V. Ye. VOYTOV, Takao MORIYASU-Ayudai OCHIR eşbaşkanlığında Moğol-Japon Bilim Heyeti) tarafından yapılan çalışmalar da ya "sondaj kazıları", ya da "yüzey araştırmaları" seviyesindedir. Oysa Bugut anıt mezar külliyesi tıpkı Türk yaşayış ve inanışının ürünü olan diğer anıt mezar külliyesi gibi, birçok Türk kültür ve medeniyet eserini içinde barındırmakta ve tarihe tanıklık etmektedir.

Bugut anıt mezar külliyesinde ve Bugut yazıtı üzerinde 1997, 1998, 1999, 2000 ve 2001 yıllarında tarafımızdan gerçekleştirilen araştırma ve incelemelerde elde edilen bilgileri, bazı önerilerle birlikte dikkatlere sunmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz:

1. Bugut anıt mezar külliyesi Arhangay Aymag'ın Bayn Tsagaan Gol (Kutsal Beyaz Göl) bölgesindeki Bugut dağının yaklaşık 10 km batısına inşa edilmiştir. Anıt mezar külliyesinin bulunduğu bölgede yapmış olduğumuz araştırma ve incelemelerde bu coğrafyanın hem Köktürk öncesi dönemlerde hem Köktürk döneminde hem de Köktürk sonrası dönemlerde Türk boyları tarafından kutsal sayılan yerlerden biri olduğunu tespit ettik. Zira bu bölgedeki Saka, Hun, Avar, Köktürk ve Uygur dönemlerine ait kurganlar, anıt mezar külliyeleri⁵ geyikli ve damgalı taşlar⁶, kaya üstü tasvirler (petroglifler)⁷ bu coğrafyanın tarihteki birçok Türk boyu tarafından hem "anıt mezar alanı" hem de "Tanrılar'a ve atalara tazim mekânı" olarak kullanıldığını açıkça ortaya koymaktadır.

Bugut anıt mezar külliyesinin de içinde bulunduğu bu coğrafya, aynı zamanda devrin işlek yollarından birinin de kavşak noktasını oluşturmaktadır. Zira kuzeyden gelip bu coğrafyadan geçen söz konusu yol takip edilerek yaklaşık 30 km güneye inildiğinde Hoyd Tamir (Tayhir Çuluu) yazıtlarına⁸ ulaşılmaktadır. Farklı dönemlere ait tarihî mirası üzerinde barındıran (Bugut anıt mezar külliyesinin de içinde bulunduğu) coğrafyanın "sit alanı"na dönüştürülmesi için konuyla ilgili bilim adamları ve yetkililer bir an önce gerekli girişimlerde bulunmalıdırlar.

2. Bugut anıt mezar külliyesi, sonraki dönemlere ait anıt mezar külliyeleriyle büyük benzerlik göstermektedir. Nitekim külliye de yazıtın yanı sıra bark, sunak masası ve balballar bulunmaktadır. Ancak geride

---

⁵ Hörögiyn Amni Hoit Höndii bölgesindeki (1554 m, 47 T 0675687, UTM 5291782) anıt mezar külliyeleri ve Gindiyn Bulak'taki (1556 m, 47 T 0677772, UTM 5291680) kurganlar gibi.

⁶ Bugut anıt mezar külliyesinin güneyindeki (1613 m, 47 T 0670833, UTM 5298849) ve Gindiyn Bulak'taki (1556 m, 47 T 0677772, UTM 5291680; 1546 m, 47 T 0678863, UTM 529 2259) Saka dönemine ait geyikli ve damgalı taşlar gibi.

⁷ Hörögiyn Üzüriyn Had / Hörögiyn Üzüriyn Kayalıkları üzerindeki (1555 m, 47 T 0676590, UTM 5289478) kaya üstü tasvirler (petroglifler) gibi.

⁸ (1596 m, 47 T 0669407, UTM 5274337)

kalan tarihî süreçte yazıt yerinden çıkarılıp müzeye taşınmış; sunak masasına ait taşlar parçalanmış; bark tamamen harabeye dönmüş; barkın duvarlarına ve temeline ait taş, tuğla ve künkler geniş bir alana saçılmış; balballar da sağa sola devrilmiştir⁹. Bugut anıt mezar külliyesinin harabeye dönüşmesinde hem geride kalan tarihî sürecin hem de Ts. DORJSÜREN ve V. Ye. VOYTOV tarafından yapılan kazılar sonrasında herhangi bir koruma uygulanmamış olmasının rolü büyüktür. Daha ziyade “sondaj usulü” yapıldığı anlaşılan bu kazılarda künkler, tuğlalar, döşemeler, beyaz mermerden yapılmış birçok eser tanınmayacak şekilde parçalanmıştır. Bu bölgede yapılacak kapsamlı bir bilimsel kazı sonucunda hem anıt mezar külliyesi (başta Bugut anıt mezar külliyesi olmak üzere) hem de bu külliyelerde kaderlerine terk edilen Türk kültür ve medeniyet eserleri koruma altına alınmış olacaktır.

3. Bugut yazıtı ve bu yazıtı ait kaplumbağa kaide, bugün Çeçerleg Müzesi'nin bahçesindeki açık alanda sergilenmektedir. Yazıtın hem geçen tarihî süreçten hem de açık alanda örtüsüz ve korumasız biçimde sergilenmesinden dolayı dört yüzünde de yıpranma, aşınma ve tabakalaşım dökülmeler olmuş; yazılı yüzeylerinin tamamına yakını orijinal görüntüsünü kaybetmiştir. Bu sebeple yazıtın vakit geçirilmeden kapalı bir mekâna taşınıp restorasyonunun ve konservasyonunun yapılması gerekmektedir. Restorasyon ve konservasyon çalışmaları sırasında, yazıttan kopan ve yazıtın tepelik kısmındaki “kurttan süt emen çocuk tasviri”ne ait olan parçalar¹⁰ da yerlerine yapıştirilmelidir. Yazıtı ait söz konusu parçalar, 1970 yılında V. A. LİVŞİTS, tarafından Bugut

⁹ Bugut anıt mezar külliyesinde bugün tespit edilebilir durumdaki balbalların sayısı 232'dir. Bu Balbalların 101'den sonrası hafif bir kavis çizdikten sonra, tekrar doğruya doğru ilerlemektedir.

¹⁰ 1970 yılında V. A. LİVŞİTS, tarafından Bugut anıt mezar külliyesinde yapılan yüzey araştırmaları sırasında bulunarak Çeçerleg Müzesi'ne konulan bu parçaların ikisinin uzunluğu 60 cm'dir. Yazıt üzerinde yapmış olduğumuz incelemelerde yazıttan kopan ve yazıtın doğu ile kuzey yüzlerini birleştiren parçaların toplam 120 cm uzunluğunda olduğunu; mevcut parçalar dışında yazıtı ait 60 cm uzunluğunda bir parçanın daha eksik bulunduğunu tespit ettik. Eksik olan parça veya parçalar, V. A. LİVŞİTS, tarafından bulunan parçaların üst kısmına aittir. Bu parçaların Bugut anıt mezar külliyesinde yapılacak bir kazıda ortaya çıkarılacağına olan inancımız tamdır.

anıt mezar külliyesinde yapılan yüzey araştırmaları sırasında bulunarak Çeçerleg Müzesi'ne konulmuş; ancak bu parçaların uzun yıllar müzedeki yerleri tespit edilememiştir. Moğol bil adamı Dr. Tsendiyn BATTULGA'nın da büyük yardım ve çabalarıyla yerlerini tespit edip¹¹, müze içinde kolay ulaşılabilir bir yere taşıdığımız yazıtta ait parçalar üzerinde sonraki yıllarda Moğol-Japon, Moğol-Alman bilim heyetleri incelemeler yapmışlardır¹². Yazıtın doğu ile kuzey yüzlerini birleştiren ve üzerinde "kurttan süt emen çocuk tasviri"ne ait kabartmanın da bir kısmını barındıran parçalar, kapalı mekânda muhafaza edildiklerinden yazıtta oranla daha iyi durumdadır.

4. Eski Türk yazıtları Türkler'in dilleri, tarihleri, edebiyatları, yaşayışları, inanışları, dünya görüşleri ve estetik anlayışları ile ilgili önemli bilgileri yüzyıllar sonrasına taşımaları bakımından son derece önemlidir. Ancak eski Türk yazıtları yalnız Türkler için değil; tarihte, Türkler'le sosyal, kültürel, dinî, siyasî, ticarî ve askerî ilişkide bulunan bütün milletler için de kıymetlidir. Türklerin tarihte en sıkı ilişki içinde bulunduğu milletlerden biri de Soğdlar ("soğdak bodun") olmuştur. Bugut yazıtı, Türkler'in Soğdlar'la ilişkilerinin "onların dillerini ve alfabelerini devlet dili ve alfabesi olarak kullanacak kadar sıkı olduğunu" göstermektedir. Zira Köktürk ve Uygur dönemlerine ait bazı yazıtlarda (Köl Tigin, Bilge Kağan, Bilge Tonyukuk, Moyun Çor yazıtlarında...) Soğdlar'dan bahsedilmesi; bu dönemlere ait bazı yazıtların bir yüzlerinin Soğd alfabesiyle ve Soğdça yazılmış olması (Karabalgasun III, Somon Sevrey); Uygur döneminde (Kök)Türk alfabesinin terk edilip Soğd kaynaklı bir alfabenin (Uygur alfabesinin) geliştirilmiş olması, Türk-Soğd ilişkilerinin ulaştığı seviyenin doğal ürünüdür¹³. Çoğu kez birbirine

¹¹ Bugut yazıtı ve yazıtta ait parçalar üzerinde yapmış olduğum incelemeler sırasında yardımlarını gördüğüm Dr. Tsendiyn BATTULGA'ya ve Yük. Müh. Dr. Murat YAKAR'a teşekkürü zevkli bir borç addediyorum.

¹² Bk. Foreign Relations and Cooperation of The Institute of History, Mongolian Academy of Sciences, NOMADIC IISNC (International Institute for The Study of Nomadic Civilizations), No: 18, Ulaanbaatar, 2001, s. 4.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bk.: TEKİN, Talat, Soğd ve Uygur Alfabetesiyle Türkçe, Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı, Ankara, 1997, s. 41-50.

yakın bölgelerde yaşamış olmalarına ve aralarındaki sıkı ilişkilere rağmen, bugün Türk-Soğd ilişkileriyle ilgili yeterince araştırma ve incelemeler yapılmamış; hem Soğdça'yı hem de Türkçe'yi (Eski Türkçe'yi) bilimsel araştırma ve inceleme yapacak seviyede bilen bilim adamları yetiştirilememiştir. Bu sebeple de bugün (Bugut yazıtı başta olmak üzere) Soğdça yazılmış Türk yazıtlarının birçoğunda okuma ve anlamlandırma problemleri mevcuttur. Birbirleriyle komşu veya akraba milletlerin tarihlerine ışık tutup, birçok bilinmezini aydınlatacak olan yazıtların çözümlenebilmesi için üniversitelerde, enstitülerde konunun ilgililerine (yüksek lisans ve doktora seviyesindeki öğrencilere) Eski Türkçe (Köktürk, Uygur, Karahanlı Türkçeleri) ve eski Türk alfabeleriyle birlikte Soğdça ve Soğd alfabesi, Çince ve Çin yazısı, Sanskritçe ve Sanskrit alfabesi, Tibetçe ve Tibet alfabesi... vd. mutlaka öğretilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA

BAZIN, Louis, Turcs et Sogdiens: Les Enseignements de L'Inscription de Bugut (Mongolie), Mélanges Linguistiques Offerts à Émile Benveniste, Collection Linguistique, publiée par la Société de Linguistique de Paris, LXX, Paris, 1975, s. 37-45.

DAŞNYAM, Luvsandambın, - OCHIR, Ayuday, vd., Mongol Nutag Dah' Tuuh Soyelın Dursgal, Ulaanbaatar, 1999.

GÖMEÇ, Saadettin, Kök Türk Tarihi, Ankara, 1999.

KLYAŞTORNIY, Sergey G. - LİVŞİTS Viladimir A., Sogdiyskaya Nadpis' iz Buguta, Stranı i Narodı Vostoka X, Moskova, 1971, s. 121-146.

MARŞAK, Boris I., Türkler ve Soğdlular, Türkler Ansiklopedisi, C. II, Ankara, 2002, s. 170-178, Çev. Alesker ALESKEROV.

MORI, Masao, A New Materials on the Sogdians in the Tu-chüeh Empire, Shigaku – Zasshi, LXXXI/2, February 1972, s. 77-86.

MORIYASU, Takao - OCHIR, Ayuday, Provisional Report of Researches on Historical Sites and Inscriptions in Mongolia from 1996 To 1998, Tokyo, 1999.

OSAWA, Takashi, Moğolistan'daki Eski Türk Anıt ve Yazıtları Üzerine Yeni Araştırmalar (1) 1996-1998 Japon-Moğol Ortak Çalışmasının Ön Raporu, İstanbul-Berlin, 2000, s. 191-204, 234-247.

OSAWA, Takashi, Moğolistan'daki Eski Türk Anıt ve Yazıtlarının 1996-1998 Yılları Arasındaki Yeni İnceleme Sonuçları (Japon-Moğol Ortak Çalışmasının Ön Raporu Olarak), TDAY Belleten 2000, Ankara, 2001, s. 277-286

OSAWA, Takashi, Batı Göktürk Kağanlığı'ndaki Aşinaslı Bir Kağan'ın Şeceresine Ait Bir Kaynak, Türkler Ansiklopedisi, C. II, Ankara, 2002, s. 79-88.

ÖZÖNDER-BARUTÇU, F. Sema, "Türk"ler Ne Zaman Bir "Millet" İdi? I. Ortak Bir Köken Mitleri Vardı: Bir "Dişi-kurt"tan Türemişlerdi, KÖK Araştırmalar, C. I, S. 2, Ankara, 1999, s. 65- 92.

ÖZÖNDER-BARUTÇU, F. Sema, Eski Türklerde Dil ve Edebiyat, Türkler Ansiklopedisi, C. 3, Ankara, 2002, s. 481-501.

PRİTSAK, Omeljan, The Old Turkic Title "γwry'p'nt", Studia Turcologica, Memoriae Alexii Bombaci Dicata, Napoli, 1982, s. 403-406.

RINTCHEN, Emgetev, Les Dessigns Pictographiques et Les Inscriptions Sur Les Rochers Et Sur Les Steles En Mongolie, Ulaanbaatar, 1968.

ROUXS, Jean Paul, Les Inscriptions de Bugut et de Tariyat sur la religion des Turcs, Studia Turcologica, Memoriae Alexii Bombaci Dicata, Napoli, 1982, s. 451-461.

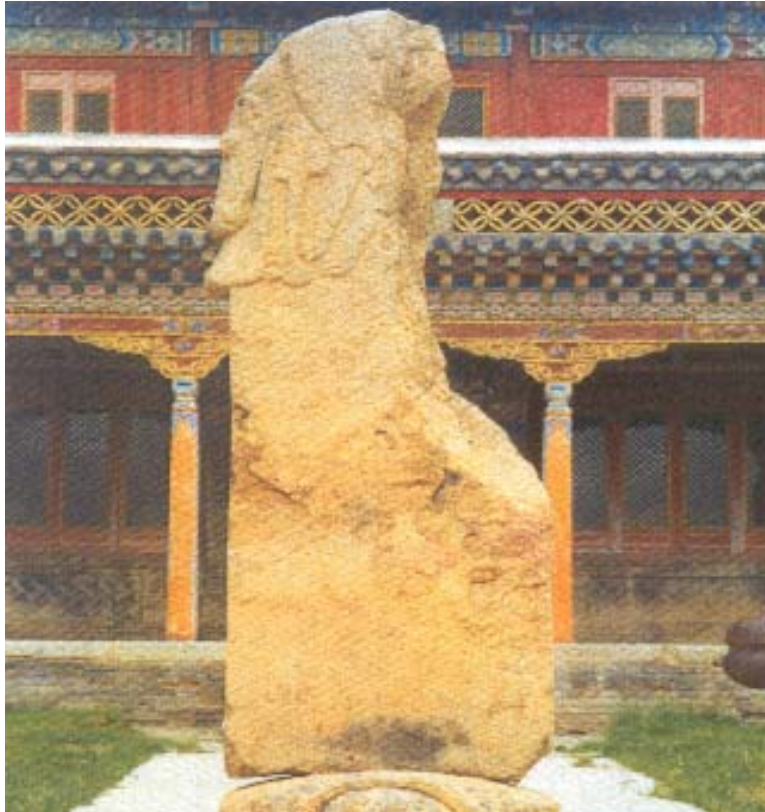
SERTKAYA, Osman Fikri, Göktürk Tarihinin Meseleleri, Ankara, 1995.

SERTKAYA, Osman Fikri – ALYILMAZ, Cengiz – BATTULGA, Tsendiyn, Moğolistandaki Türk Anıtları Projesi Albümü, Ankara, 2001.

TAŞAĞIL, Ahmet, Gök-Türkler, C. I, Ankara, 1995; C. II, Ankara, 1999.

TAŞAĞIL, Ahmet, İslam Öncesi Devrede Orta Asya'da Yaşayan Türk Boyları, Türkler Ansiklopedisi, C. II, Ankara, 2002, s. 323-367.

VOYTOV, V. Ye., Drevnetyurkskiy Panteon i Model' Mirozdaniya v Kul'tovo-Pominal'nih Pamyatnikah Mongolii VI-VIII vv., Moskova, 1996.

2.Fotoğraf

